

NORGES INDSKRIFTER

MED DE ÆLDRE RUNER.

UDGIVNE

FOR

DET NORSKE HISTORISKE KILDESKRIFTFOND

VED

SOPHUS BUGGE.

I.

CHRISTIANIA.

A. W. BRØGGERS BOGTRYKKERI.

1891—1903.

Kapitel V.

I Indskrifter med den længere Rækkes Runer gaar Skriften (og er Runerne vendte) dels fra høire mod venstre, dels fra venstre mod høire¹⁾.

Retningen fra høire mod venstre findes i flere af de ældste Indskrifter, deriblandt én sikkert gotisk Indskrift, flere Indskrifter, som er fundne i det nuværende Tyskland, samt i mange norske Indskrifter; ogsaa i flere svenske og enkelte danske Indskrifter: Kovel. Müncheberg. Körlin. Wapno. Balingen. — Einang. Elgesem. Tomstad. Strand. Tørviken A. Tørviken B. Opedal. Valsfjorden A. Hammeren (hvor dog de 3 første Runer i Hovedraden og Begyndelsesrunen, som staar oppe til høire for Hovedraden, er vendte mod høire). Frøihov. Søtvet. Aagedal. Selvig: Bjørnerud. Brakt. Nr. 48 Steph. (NI. Nr. 42). — Tanum. Berga. Vånga. Möjebro. Krogsta. Kinneved. Lindholm. — Skjoldbulen fra Torsbjærg (efter min Opfatning), hvor dog paa s-Runen de to Vinklers Aabning er vendt mod høire. Nydam (paa en Pil). Kragehul (paa et Knivskaft). Vimose (paa et Beslag), her kun tildels. — Hertil kan ogsaa føies en Brakteat fra Dannenberg i Hannover Steph. Nr. 7.

Men Skriftens Retning fra venstre mod høire synes at være ligesaa gammel. Den forekommer i den gotiske Indskrift fra Pietroassa og i de fleste af de danske Indskrifter. Ligeledes i ikke faa norske og svenske Indskrifter, samt i alle sikkert vestgermanske Indskrifter (dog ikke Balingen): Torsbjærg Dopsko. Straarup. Himlingøie. Gallehus. Vimose Spænde, Høvel, Kam og Dopsko. Kragehul-Spydskafte. — By. Stenstad. Saude. Belland. Reistad. Aarstad. Bø. Vetteland. Eidsvaag. Amle. Veblungsnes. Myklebostad A og B. Valsfjorden B. Vatn. Bratsberg. Tanem. Øvre Stabu. Nedre Hov. Førde. — Skääng. Fyrunga. Skärkind. Etelhem. Roes. Samt alle de blekingske forholdsvis sene Indskrifter.

Tune-Stenens Side *a* har første Række eller Rad fra venstre mod høire og ovenfra nedad, anden Række fra høire mod venstre og nedenfra opad. Tune-Stenens Side *b* har første Række (Rækken længst til høire) fra høire mod venstre og nedenfra opad. Anden (mellemste) Række danner med den første en Slangebøining, idet dens Runer gaar ovenfra nedad, men ligesom Runerne i den første Række fra høire mod venstre, saaledes at Runerne i den mellemste Række vender sin nederste Del mod nederste Del af Runerne i første Række. Tredje Række (Rækken længst til venstre) staar nærmere mellemste Række, end denne staar ved første Række (ligesom anden og tredje Række syntaktisk hører sammen i Modsætning til første). Tredje Række gaar nedenfra opad og fra venstre mod høire.

¹⁾ I den følgende Opregning tages ikke Hensyn til alle svenske og danske Brakteat-Indskrifter.

Varnum-Indskriften viser i mange Henseender nært Slægtskab med Tune-Indskriften, men er noget yngre end denne. Varnum-Indskriften bestaar af to Rækker eller Rader, som begge gaar fra venstre mod høire. Men sidste Ord (*waritu*) er skrevet bustrophedon. Runen *Þ* er skreven i samme nedadskraanende Række som de foregaaende og ligesom disse mod høire. Den følgende Rune *a* er ligeledes skreven i samme Række, men mod venstre. Nær til denne slutter sig i en egen Række *rit*, som vender mod venstre, og i en egen Række Runen *u* ligeledes vendt mod venstre. Se hosstaaende Tegning (efter Wimmer S. 158).

Denne eiendommelige Skrivemaade er her valgt af Hensyn til Rummet. Men man tør antage, at Anvendelsen af denne eiendommelige Skrift her tillige er foranlediget ved, at Runeristeren kjendte en lignende Skrivemaade fra ældre Indskrifter; thi da Varnum-Indskriften har saa mange Overensstemmelser med Tune-Indskriften, saa kan heller ikke Overensstemmelsen i Valget af en slangeformet Dreining af Linjen være tilfældig.

Paa Fonnaas-Spænden er de 3 første Rader med Runer skrevne fra høire mod venstre, men den 4de Rad fra venstre mod høire. En enkelt Rune er ridset for sig selv paa tværs mod Bøilens Rod, men saaledes at den er vendt op og ned i Forhold til de 3 første Rader. Jeg har antaget, at denne Rune skal læses mellem 3dje og 4de Rad; se NI. S. 56 ff.

I Ødemotland-Indskriften gaar første Rad fra venstre, men anden Rad fra høire mod venstre, og Runerne i de to Rader vender Toppene mod hverandre. Derhos kan mærkes, at sidste Rune i første Rad er en Stuprune.

Paa Vimose-Spænden gaar Skriften i begge Rader fra venstre mod høire, men Runernes Toppe i de to Rader vender ud fra hverandre.

Om Skriftens Retning i Brakteat-Indskrifter skal her ikke tales.

I det foregaaende er det nævnt, at Formerne af flere Runer kan skifte paa den Maade, at Runernes Kviste eller enkelte Streger kan vende snart til den ene, snart til den anden Side. Saaledes ved Runerne for *a*, *h*, *n*, *j*, *e*, *s*, *ŕ*.

Ligeledes har vi i det foregaaende seet, at Rune 15 (*ŕ*), som i de ældste nordiske Indskrifter har Kvistene opad, senere har disse vendte nedad, og at Rune 6 (*k*) i senere Former kan vende Vinkelens Aabning dels opad, dels nedad.

Fra disse Forandringer i Runernes Former er der en jævn Overgang til de i snævrere Forstand saakaldte Venderuner og Stupruner.

Venderuner kaldes Runer, som er vendte til en anden Side end den, som man skulde vente efter Skriftens Retning i det hele eller efter de omstaaende Runers Retning. Saaledes kan f. Eks. *k*-Runen kaldes en Venderune, naar den vender Vinkelens Aabning mod Indskriftens Begyndelse.

Stupruner kaldes de Runer, som har sin Top i Linje med de omstaaende Runers Basis og sin Basis i Linje med de omstaaende Runers Toppe.

Baade Venderuner og Stupruner forekommer af og til i de med den længere Rækkes Runer skrevne Indskrifter, især i Norden. I det foregaaende er anført flere Eksempler derpaa. I Brakteat-Indskrifter, som ofte følger Pladens kredsformede Rand, finder vi navnlig en omfattende Brug baade af Venderuner og af Stupruner. Men paa nærværende Sted skal jeg ikke gaa nærmere ind derpaa.

I mange Indskrifter, som bestaar af flere i samme Række paa hinanden følgende Ord, er hverken Ord eller Sætninger (Afsnit) paa nogen Maade adskilte fra hverandre¹). Dette finder Sted i Indskrifter med den længere Rækkes Runer lige fra meget gamle til og med flere af de yngste Indskrifter, som er affattede i denne Skrift.

I den følgende Opregning af Indskrifter, i hvilke Ordadskillelse mangler, forbigaar jeg Brakteat-Indskrifter og flere af de yngste nordiske Indskrifter.

Ordadskillelse mangler i følgende Indskrifter fra Danmark: Torsbjærg-Dopskoen. Torsbjærg-Skjoldbulen (efter min Tolkning). Vimose-Spænden. Kragehul-Spydskaftet. — Fra Norge paa Stene: Einang. By. Stenstad. Aarstad. Bø. Vetteland. Strand. Tørviken A. Tørviken B (?). Opedal. Amle. Veblungnes. Valsfjorden A. Vatn. Tanem (?). Hammeren. Paa løse Gjenstande: Fonnaas. Nedre Hov. — Fra Sverige paa Stene: Tanum. Krogsta. Skåång. De blekingske Stene. Paa løse Gjenstande: Etelhem. Kinneved. — Enkelte vestgermanske Indskrifter, saaledes Indskrifterne paa de to Spænder fra Nordendorf.

Hvor Ordadskillelse eller Skilletegn er anvendte, er dette sjælden gjort paa en efter vor Opfatning følgerigtig Maade; men oftest saaledes, at det andensteds i samme Indskrift er undladt, hvor Ordadskillelse kunde være anvendt. Ogsaa kan i én og samme Indskrift anvendes flere forskellige Adskillesestegn.

Undertiden er Skilletegn saaledes anvendte, at de snarere maa siges at adskille Afsnit end blot Ord.

Sjælden er Ordadskillelse antydnet ved et bredere Melletrum mellem to Runer. Saaledes paa Ringen fra Pietroassa. Denne har Runerne **gutaniowihailag**. Foran **hailag**, som danner et Ord for sig, er et meget bredere Rum end ellers mellem to Runer. Men ogsaa foran **wi** er der et noget større Melletrum end ellers i Indskriften sædvanlig mellem to Runer, og **wi** opfatter jeg som et Ord for sig²).

Ogsaa paa Brakteaterne Nr. 28 og 30 Stephens er én Gang paa hver af dem et bredere tomt Rum mellem to Runer anvendt som Ordadskillelse.

Oftere angives Adskillelse af Ord eller Afsnit ved Prikker. I det enkelte er der her ofte Usikkerhed, da en Prik i en Indskrift let kan oversees eller senere blive utydelig, medens man paa den anden Side let kan tro at se en Prik, hvor ingen har været tilsigtet.

To Prikker, den ene over den anden, har Tune-Stenens Indskrift *a* efter **halaiban**. Ogsaa efter **worahto** har der sandsynlig staaet to Prikker, men kun den øverste er nu bevaret. Efter **after** er der én Prik til høire for Midten af Runen **r**. Andre Steder i samme Indskrift er Ordadskillelse ikke angivet. I Tune-Stenens Indskrift *b* er Ordadskillelse kun anvendt to Gange. Foran Ordet **staina** er der to Prikker, og efter dette Ord, som vistnok har afsluttet en Sætning, har der sandsynlig ligeledes været to Prikker, skjønt nu kun den ene tydelig kan sees (NI. S. 25.)

¹) Om Ordadskillelse og Skilletegn jfr. Wimmer S. 161—168, Henning S. 148 f.

²) Jeg opfatter ogsaa **o** som et eget Ord, men dette kan ikke sikkert støttes ved Melletrummet mellem denne Rune og den foregaaende Rune **i**.

Reistad-Indskriften har 2 Prikker efter **wakraa** i anden Linje, men inkonsekvent ellers ikke Ordadskillelse. Jfr. NI. S. 542 ff.

I Myklebostad-Indskriften B er der efter det første Ord to Prikker. Da Indskriften er saa udslidt, lader det sig ikke sikkert afgjøre, hvorvidt den ellers har havt Skilletegn; men mulig har der staaet én Prik foran sidste Ord.

I Lindholm-Indskriften er sidste Ord i anden Rad **alu** udhævet derved, at der foran dette Ord staar : og derefter :. Desuden har Indskriften ved Slutningen af første Rad tre Prikker.

Vadstena-Brakteaten har, som før sagt, : efter Runerækkens 8de Rune og efter dens 16de Rune; men én Prik foran Runerækken, mellem denne og den forudgaaende Indskrift.

Roes-Indskriften har til Slutning :, men efter **iupin** tre Prikker.

Vimose-Høvelen har i anden Rad flere Gange som Skilletegn mindst to Prikker over hinanden (men det er muligt, at der har været tilsigtet flere over hinanden), i første Rad én Gang mindst 4 Prikker, den ene over den anden. Ordadskillelse er i første Rad tildels undladt.

Mulig forekommer i et Par tyske Indskrifter to (eller flere) Prikker som Skilletegn. Saaledes læser Wimmer : én Gang paa Osthofen-Spænden.

I det foregaaende er allerede nævnt flere Eksempler paa Anvendelsen af : (tre Prikker, den ene over den anden) som Skilletegn. Hertil kan føies, at : som Skilletegn forekommer i følgende Indskrifter: Tomstad. Én Gang i anden Rad paa Fyrunga-Stenen, som ellers ikke sikkert anvender Ordadskillelse. Efter **ubanhite** paa Varnum-Stenen, som ellers ikke anvender Ordadskillelse.

Fire Prikker forekommer 4 Gange paa Guldhornet fra Gallehus, saaledes at der staar Skilletegn mellem alle Ord (undtagen mellem **ek** og **hlewagastin**) og saaledes at der ogsaa staar 4 Prikker efter sidste Ord. Her er Skilletegn anvendte mere følgerigtig end sædvanlig. Et Eksempel paa Brugen af mindst 4 Prikker som Skilletegn er ovenfor anført fra Vimose-Høvelen.

Én Prik som Skilletegn forekommer i Tune-Indskriften *a* mellem **after** og **woduride**. Det er uvist, om her fra Begyndelsen af har været én Prik eller to Prikker; jfr. NI. S. 6, 23. Paa Vadstena-Brakteaten er sat én Prik mellem Indskriften **luwatuwa** og Runerækken. Om en Prik som Skilletegn i et Par Overgangsindskrifter se NI. S. 475.

Tjurkö-Brakteaten (Stephens Nr. 25) har tre Prikker efter hverandre foran **wurte**, som jeg snarest antager for Indskriftens første Ord, og to Prikker efter hverandre foran Ordet **heldaa**. Her tjener Prikkerne tillige til at udfylde Rummet.

Istedenfor én Prik eller flere Prikker over hverandre kan som Skilletegn ogsaa forekomme én kort lodret Streg eller flere saadanne Streger over hverandre.

Om Forekomsten af korte lodrette Streger som Skilletegn paa Charnay-Spænden se i det foregaaende S. 11.

Paa Freilaubersheim-Spænden forekommer to Gange to Streger over hinanden som Skilletegn og paa et tredje Sted, som det synes, én Streg.

I Norden forekommer en kort Streg midt i Linjen paa Knivskaftet fra Kragehul som Skilletegn.

Ødemotland-Indskriften har, som allerede sagt, i Regelen ikke Skilletegn, men i anden Linje efter f*þ*i oventil en kort lodret Streg. At denne er ment som et Skilletegn, støttes ved, at en lignende kort Streg, som det synes, forekommer i Brakteat-Indskrifter og vistnok som Skilletegn.

Andre Former af Skilletegn er sjældnere.

I øverste Linje paa Möjebro-Stenen er der efter **anahahaisla** et Skraakors, som staar paa samme Rammelinje som de omstaaende Runer, men er ikke lidet lavere end disse, saaledes at det kun naar ubetydelig høiere op end Enden af nederste Kvist paa den forudgaaende a-Rune¹). Dette Tegn er jeg mest tilbøielig til med Wimmer (S. 165 f.) at opfatte som et Skilletegn, medens O. v. Friesen (hos Noreen, Altisl. Gramm.³ S. 340) læser Korset som Runen **g**²).

Den sene Flistad-Indskrift i Vestergötland, som bestaar af tre Ord, har ved Indskriftens Begyndelse et Skraakors og ligesaa foran de 4 sidste Runer. Dette Kors har jeg navnlig paa Grund af dets brede Form holdt for et Skilletegn, medens Noreen læser det som Runen **g**. Se Arkiv XVIII S. 2 f., 9 ff.

Jfr. mine Bemærkninger om Skraakors som Skilletegn Arkiv anf. St.

Paa Myklebostad-Stenen A er 7de Tegn et Skraakors, oventil og nedentil lukket ved en horisontal Streg. Det er kun halvt saa høit som de andre Tegn. Dette er NI. S. 326 efter O. Rygh opfattet som Skilletegn; jfr. NI. S. 563. Men jeg holder nu denne Opfatning for meget tvivlsom, og jeg haaber paa et andet Sted at kunne gaa nærmere ind herpaa. Jfr. S. 21.

Flere andre Former af Skilletegn, som forekommer navnlig i Brakteat-Indskrifter, forbigaaes her.

Undertiden forekommer Tegn, som angiver en Indskrifts Slutning.

I det foregaaende er nævnt, at der i Lindholm-Indskriften ved Slutningen af første Rad staar tre Prikker over hinanden og at der efter sidste Ord **alu** i anden Rad ligeledes er sat tre Prikker over hinanden, medens der foran dette Ord staar to Prikker. Ligeledes er det nævnt, at Tjurkö-Brakteaten ved Prikker adskiller Indskriftens Slutning fra dens Begyndelse.

Paa Skääng-Stenen er sat en Prik ved Indskriftens Slutning i Linje med sidste Stavs Top.

Paa Berga-Stenen staar : efter **saligastin**, men ikke i den anden Rad efter **fino** (efter min Tegning).

Veblungsnes-Indskriften er afsluttet ved en lodret Stav, som har de andre Runers Høide, men er smalere end disse. Denne Stav synes kun at være ment som et Afslutningstegn. Se NI. S. 321.

Paa samme Maade har man opfattet den sidste lodrette Stav i Skääng-Indskriften, som oventil er udvidet til begge Sider, og hvorefter der følger en Prik. Men jeg haaber at skulle kunne give gode Grunde for, at denne Stav skal læses som Runen **i**.

¹) Over og under Tværstregernes Krydsningspunkt er der en Prik, som ifølge O. v. Friesen ikke er hugget.

²) Runen for **g** har sædvanlig samme Høide som de omstaaende Runer og har sædvanlig mindre Bredde i Forhold til Høiden end Tegnet paa Möjebro-Stenen.

En Brakteat i Berlin (Henning Nr. 13), hvis Findested er ukjendt, har med Runer Navnet **waiga** og efter sidste Rune et staaende Kors; jfr. Henning S. 148.

Et Tegn, som angiver en Indskrifts Begyndelse, forekommer sjælden.

Paa en Pil fra Nydam Mose (Stephens I S. 300) er lua skrevet fra høire mod venstre. Foran disse Runer staar to Prikker, den ene over den anden.

Paa Bezenye-Spænden B er oppe til venstre foran første Rune (og i Linje med dennes Top) i Navnet **arsiboda** (eller **arsipoda**) sat en Hage, hvis Aabning vender nedad. Med Gering (Zeitschr. f. deutsche Philol. XXVIII S. 240), Sievers og v. Grienberger (Arkiv XIV S. 124) opfatter jeg denne som et Begyndelsestegn¹). En lignende Hage forekommer foran Indskriften paa Brakteat Nr. 52 Stephens; efter Indskriften paa Brakt. 78 Steph. Paa Skrinet i Braunschweig følger efter den angelsaksiske Indskrift et Slutningstegn, som bestaar af en Hage, hvis Aabning vender nedad, og til høire derfor lidt lavere en Bue, hvis Aabning vender mod høire (Stephens I S. 381; jfr. NI. S. 119). Brakt. 91 Steph. (som jeg selv har seet) begynder med et hageformet Tegn, som ligner det øverste af en *l*-Rune. Ogsaa dette Tegn synes mig snarest et Begyndelsestegn. Til venstre for dets Top er der en Prik.

Foran Indskriften paa Brakteat Nr. 31 Steph. staar et Skraakors. Jfr. Bemærkningen om Skraakorset foran Flistad-Indskriften S. 26.

Om Rammelinjer og Indfatningslinjer skal paa nærværende Sted ikke tales; jfr. derom Wimmer S. 169—171.